

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 127-142
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 04.11.2019
Kabul/Accepted: 02.12.2019
Araştırma Makalesi / Research Article
Kış/Winter, 2019

**KASTAMONU ADİL BEY TÜRBEĞİ RESTORASYON
GEÇMİŞİ VE MEVCUT KORUNMA DURUMU HAKKINDA
BİR DEĐERLENDİRME¹**

***AN EVALUATION ON THE PAST RESTORATION HISTORY OF
KASTAMONU ADIL BEY TOMB AND THE PRESENT
PROTECTION STATUS***

ÖĞr. Gör. Işılay KONAK

Kastamonu Üniversitesi, Bozkurt MYO

ORCID: 0000-0003-1443-243X

isilaykonak6@gmail.com

Öz

Kastamonu merkeze bağlı Terzi köyünde yer alan Adil Bey Türbesi Candaroğulları Beyliği mimarisinin günümüze ulaşan önemli örneklerinden birisidir. Türbenin, Candaroğulları Beyliği'nin dördüncü hükümdarı olan 1345-1361 tarihleri arasında hüküm sürdüğü kabul edilen Adil Bey'e ait olduğu, Adil Bey'in hüküm yılları veya sonrasında inşa edildiği; bu nedenle de 14. yüzyıl son çeyreğine ait olduğu kabul edilmektedir. Türbe, sekizgen planlı, sekizgen külahla örtülüdür. Altta ayrıca mumyalık /kripta bölümü bulunmaktadır. Yapıda kesme ve moloz taş malzemenin yanı sıra az da olsa tuğla malzeme kullanılmıştır. Adil Bey Türbesi, Türk-İslam kültür mirası açısından olduğu kadar günümüze oldukça az sayıda ulaşan Candaroğulları Beyliği'nin tarihi ve sanatsal uygulamalarına da ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Gözlemsel incelemeye birkaç defa restore edildiği anlaşılan türbenin restorasyonu ile ilgili yeterli bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Ancak mevcut durumu dikkate alındığında pek çok defa müdahale edildiği anlaşılmaktadır. İlgili yayınlar, arşiv kayıtları ve yapının mevcut durumu incelendiğinde yapısal olarak bütünlüğünü koruyan türbenin,

¹ Bu çalışma, "26-28 Eylül 2019 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde düzenlenen (UTAS) Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve Sempozyum özet kitabında basılmıştır.

özgüne göre büyük değişikliğe uğradığı söylenebilir. Mevcut sorunların ele alınarak modern restorasyon ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi amacıyla seçtiğimiz bu çalışmamızda Kastamonu Adil Bey Türbesi'nin tarihi ve mimari özelliklerine değinilirken gerçekleştirilen müdahalelerin tespit edilerek mevcut korunma durumu üzerine değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adil Bey, Restorasyon, Kastamonu, Candaroğulları, Türbe,

Abstract

The tomb of Adil Bey in Terzi Village of Kastamonu center is one of the most important examples of Candaroğulları Principality architecture. There is no inscription or tombstone on the construction date and the building of the tomb. However, considering that the tomb, which is thought to belong to Adil Bey, the fourth ruler of Candaroğulları Principality and accepted to be ruled between 1345-1361, was built during or after Adil Bey's reign years, the building can be dated to the last quarter of the 14th century. The first floor of the two-storey structure is a square mummy, the second floor is octagonal and covered with polygonal cones. In addition to cut and rubble stone material, brick material was used in the building. The Tomb of Adil Bey is important in terms of shedding light on the historical and artistic practices of the Candaroğulları Principality, which has survived to a very limited number as far as the Turkish Islamic cultural heritage. Based on a limited number of sources on the tomb of Adil Bey, it was found that the structure was restored several times, but sufficient explanatory information and documents regarding the restoration of the tomb could not be reached. However, considering the current situation of the Tomb of Adil Bey, it is certain that it has been officially registered and unregistered many times. When the relevant publications, archival records and the current situation of the structure are taken into consideration, it is understood that the tomb has been structurally preserved but lost its original form to a great extent. In this study, which we have chosen for the purpose of addressing the existing problems and evaluating them in accordance with the principles of modern restoration, the historical and architectural features of the tomb of Kastamonu Adil Bey are mentioned and evaluations are made based on the restoration history and current conservation status.

Keywords: Adil Bey, Restoration, Kastamonu, Candaroğulları, Tomb.

Giriş

Karadeniz Bölgesi'nin batısında bulunan Kastamonu, Küre ve Ilgaz dağları ile çevrelenmiş, etkileyici coğrafya ve iklimle sahip bir kenttir. Sahip olduğu coğrafik, iklimsel vb. gibi pek çok sebepten dolayı Kastamonu tarih boyunca kesintisiz yaşam alanı olarak tercih edilmiştir. "Kastamonu ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucu elde

edilen veriler (...) Kastamonu'nun tarihini M.Ö. 50 bine kadar götürmektedir” (Koç, vd. 2017: 5). Bu uzun tarihi süreçte Kastamonu, “Hititler, Firigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontuslular, Romalılar ve Bizanslıların yönetiminde kalmış,”(<https://www.kuzka.gov.tr>) ve 1071 den itibaren Danişmentliler aracılığıyla Müslüman-Türkler ile tanışmış, daha sonra Bizanslılar ile Türkler arasında el değiştirmiştir. Kastamonu ve yöresi, Selçuklular döneminde temelli Türk hâkimiyeti altına girmiştir. Beylikler Devrinde bölgede Çobanoğulları ve Candaroğulları Beylikleri hüküm sürmüş ve nihai olarak 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır (Koç, vd. 2017: 6).

Tarihi süreç içinde Kastamonu Anadolu coğrafyasının Türkleşmesi ve ardından İslamlaşması aşamasında aktif yaşanan bir şehir olmasından dolayı bu tarihi değişimlere hem şahit olmuş hem de bu süreçte yapılan Türk-İslam eserlerine ev sahipliği yapmıştır (İbret vd. 2015: 247). Çalışma konusu olarak seçtiğimiz Adil Bey Türbesi de Candaroğulları Beyliği devrinde yapılan ve günümüze ulaşan eserlerden biridir.

Beylikler Devri türbe mimarisi üzerine kapsamlı olarak yapılmış çok sayıda çalışma bulunmakla beraber Kastamonu Adil Bey Türbesi'ne ait çok az sayıda yayın ve kaynak bulunmaktadır. Bu yayınlarda Adil Bey Türbesi'nin tarihi, mimarisi ve dini turizm değerine değinilmektedir. Fakat Beylikler Devri türbe mimarisinin önemli bir örneği olan ve yaklaşık 650 yıllık bir geçmişi bulunan bu yapının geçirdiği onarımlar ve bu onarımların modern restorasyon ilkeleri açısından değerlendirilmesi; onarımlar sonrasında yapının kendi kimliği ile ilişkili olarak gerçekleşen sorunları ve günümüzdeki mevcut durumu irdelenmemiştir. Bu çalışma ile yapının bahsi geçen açılardan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1. Adil Bey Türbesi Konumu, Tarihi ve Mimari Özellikleri

Adil Bey Türbesi, Kastamonu iline 14 km mesafede, merkeze bağlı Terzi köyü² sınırları içinde yer almaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan türbenin, yapım tarihi ve banisi hakkında kesin bilgi

² Kastamonu İl Özel İdare Müdürlüğü kayıtlarında Terzi Köyü'nün Cumhuriyetin ilk yıllarında “ Kırık Terazi Köyü” ismi ile kayıtlı olduğu bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca Fazıl Çiftçi'nin yayınında “bugünkü haliyle türbenin de içinde bulunduğu 4-5 muhtarlığa ayrılmış olan bölgenin “Türbe-i Adil Bey Divanı” olarak anıldığı” bildirilmektedir (Çiftçi, 1995, 192).

bulunmamakla birlikte Candaroğlu Adil Bey'in bu türbede defnedildiği (Gökoğlu, 1952: 287, kastamonu.ktb.gov.tr), Selçuklu mezar mimarisinin özelliklerini yansıttığı (Aslanapa, 1993: 158)³, türbede bulunan (tek) sandukanın da Adil Bey'e ait olabileceği kabul edilmektedir (Gökoğlu, 1952, 287) (Resim. 1). Candaroğulları Beyliği'nin dördüncü hükümdarı Adil Bey'in, 1345-1361 tarihleri arasında hüküm sürdüğü" (Çiftçi, 1995: 193), buradan yola çıkarak türbenin Adil Beyi'n hüküm yılları veya sonrasında inşa edildiği, böylelikle de yapının 14. yüzyıl son çeyreğine tarihlendirilmesi gerektiği kabul edilebilir. Türbenin planı ve inşasında kullanılan malzemeleri de bu fikri desteklemektedir. Kastamonu merkezde bulunan Karanlık Türbe ile aynı plan ve malzeme özelliklerine sahip olması bu iki yapının yakın zamanda yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Karanlık Türbe'nin de yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklar Karanlık Türbe'nin Çobanoğulları hükümdarları için inşa edildiğini (Çiftçi, 1995: 183) ve türbenin Candaroğulları Dönemine ait olduğunu kabul edilmektedir (Turizm Envanteri, 1964: 123) (Resim. 2).

Adil Bey Türbesi, (içerisinde mumyalık bölümü yer alan) kare planlı bir kaide üzerine oturan sekizgen planlı bir gövdeye sahiptir. Sekizgen gövde içten pandantif geçiş üzerine oturan bir kubbeyle, dıştan üzeri kurşun kaplamalı sekizgen külahla örtüldür. Türbede kaidenin cepheleri kabayonu ve düzgün kesme taş örgülü, mumyalık mekânı üzeri beşik tonoz örtüsü moloz taş örgüldür. Türbede gövde bölümünde mekâna geçiş açıklığının yer aldığı (doğu) cephe tamamıyla düzgün kesme taş, diğer cepheler ise düzgün kesme işlenmiş köşe taşları arasında kalan bölümlerinde sırasıyla iki sıra kabayonu veya düzgün kesme taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık örgüldür. Yapında cephe duvarları en üstte, dışa doğru meyilli kurşun kaplamalı külah örtü ile bir tür alnlık oluşturun düz saçak silmesiyle sonlanmaktadır.

Adil Bey Türbesi'nin mumyalık kısmı "5.30 x 5.30 m ölçülerinde" (Çiftçi, 1995: 192) ve kare planlıdır. Bu bölümde cephelerde kesme taş ve mekân örtüsünde moloz taş kullanılmış olup ayrıca az da olsa tuğla malzemeye yer verilmiştir. Mumyalık kısmına girişi sağlayan kapı açıklığı doğu cephede yer almaktadır; günümüzde basık açıklıkta, niteliksiz ahşap malzemedenden bir kapı doğraması

³ Kaynaklarda plan olarak "ongen planlı kümbetlerin Selçuklular döneminde sultanlar için yapıldığı" bilgisi yer almaktadır (Aslanapa, 1993: 158), bu plana yakın özellikteki Adil Bey Türbesi'nin de Sultan Adil Bey adına yapılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.

bulunmaktadır. Kapı açıklığının çevresi, ancak bir kısmı görünen ve diğer kısımları sıvanan harçlar altında kalmış olan ve özgünlüğü anlaşılabilen tuğla örgülüdür. Kapı açıklığından geçilen mumyalık bölümünün üstü beşik tonoz örtülüdür. Üst örtü günümüzde tamamen çimentolu harçla sıvanmıştır, doğu ve batı duvarları ise sıvasızdır. Mumyalık mekânında beş adet büyük bir adet küçük altı ahşap sanduka bulunmakta ve bu sandukaların içinde yine daha küçük ölçülü ahşap sandukalar yer almaktadır. Mekânın aydınlatılması giriş açıklığının karşısındaki duvarda yer alan küçük bir mazgal pencere ile sağlanmıştır. Mekân zemini günümüzde beton kaplamalıdır.

Mumyalık bölümünde olduğu gibi doğu cephede yer alan türbe girişine, mumyalık seviyesinden başlayarak karşılıklı iki yönden yükselerek bir sahanlığa ulaşan kesme taştan altı basamaklı merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Türbe, dıştan ve içten sekizgen planlı ve “3.60 x 3.60 m ölçülerinde” (Çiftçi, 1995: 192) bir gövdeye sahip olup kare planlı kaide (mumyalık) üzerinde yükselmektedir. Kaidenin çıkıntılı köşelerinin üzeri düzgün kesme işlenmiş taş malzemenin eğimli kullanılmasıyla örtülmüştür. Gövde üstte dışta kurşun kaplamalı sekizgen, sivri, konik bir külah örtüyle son bulmaktadır.

Doğu cephede yer alan giriş açıklığı, diğer cephelerin (iki sıra taş-üç sıra tuğla örgülü) almaşık örgü düzeninden farklı olarak tamamı kesme taştan örülerek ve açıklığı kuşatan iki kademeli silmeli profiller içerisine alınarak belirginleştirilmiştir. Kapı açıklığı dışta düz basık kemerle, içte ise yarım daire kemerle üstten kuşatılmıştır. Açıklığı kapatan kapı doğraması yakın dönem eki olup tamamı demir doğramadandır. Özgün türbe kapısının ahşap doğramalı ve işlemeli olduğu öğrenilmiştir⁴.

Kapı açıklığından geçilen türbe mekânında cepheler üstte sivri kemerle kuşatılan ve çok derin olmayan sathi nişler şeklinde düzenlenmiştir. Pandantiflerle geçilen örtü, hafif sivri kubbe şeklindedir. Mekânda duvar, geçiş ve örtü yüzeyleri sıvanmış ve beyaz renkte badana kaplamalıdır. Mekânın ortasında yer alan yüksek sanduka⁵, mozaik beton malzeme kaplamalı olup üzerinde altı adet

⁴ İbn-i neccar Cami ve Mahmutbey Cami Kastamonu bölgesinde bulunan ve üstün nitelikli ahşap kapılarıyla yayınlara konu olmuş önemli yapı grubundandır. Halen Kastamonu Etnografya Müzesinde koruma altına alınmış olan Mahmut Bey Cami kapısı gibi Adil Bey Türbesi ve şuan yıkılmış olan bitişiğindeki cami kapılarının da bu özellikte olduğu yayınlardan anlaşılmaktadır (Serin, 201: 161).

⁵ Öney ve Yetkin yayınlarda “Küre-i Hadid Köyü Adil Bey Türbesinden” bahsetmekte ve bu türbede yer alan sandukanın firuze, mor renkli üçgen, kare ve dikdörtgen çinilerden meydana gelen iri mozaik teknikli bir uygulamaya sahip

inşaat demiri ile kubbeleştirilerek yeşil bezlerle örtülmüştür. Türbe duvarlarında kuzey, güney ve batı yönlerden olmak üzere örtüye yakın üç adet boyuna dikdörtgen mazgal pencere açıklığı mekânı aydınlatmaktadır. Zemin halı ile kaplı olduğundan malzemesi ve mevcut durumu tespit edilememiştir.

2. Adil Bey Türbesi Restorasyon Geçmişi ve Mevcut Korunma Durumu

Adil Bey Türbesi'nin geçirdiği onarımlara ilişkin bilgiler, gerek arşiv kayıtlarında gerekse yazılı kaynaklarda, oldukça sınırlıdır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde "123 ada 2 parsel" "Cami ve mezarlık" nitelikli parsel kaydında yapı mülkiyetinin "Köy Tüzel Kişiliğine" ait olduğu bilgisi yer almaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne yapılan incelemede, yapının "1980 tarihinde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından" restore edildiği bilgisi, Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü resmi internet sayfasında ise yapının "1997 yılında tarafından restore edildiği" bilgisi yer almaktadır (kastamonu.ktb.gov.tr); ancak her iki kurumda da yapılan müdahale detaylarına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır.

Trbeye ait yerinde yapılan incelemelerde, köy halkıyla ve azasıyla⁶ görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler esnasında eskiden türbe bitişiğinde aynı ad ile anılan bir caminin bulunduėu⁷ ve camiden türbeye bir geçişin olduğu öğrenilmiştir. Trbeyle ilgili 1995 tarihli yayında camiye ait bir fotoğraf bulunmakla birlikte; cami ile türbenin ilişkilerini tespit edecek açıdan görüntü vermemektedir (ifti, 1995: 152).

olduğunu aktarmaktadır. Ancak alışma konumuz olan Adil Bey Türbesi Küre-i Hadid Köyünde değil Kastamonu ili, Terzi Köyü'nde bulunmakta, Küre-i Hadid (Demirli) Köyü'nde ise Karabük ili Eflani ilçesi Demirli Köyü'ne Bağlı olup Adil Bey Türbesi bulunmamaktadır. Bu durum yazım yanlışı ya da bilgi eksikliği olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu yayınlarda yer alan ve kıymetli çiniler ile kaplı olduğu belirtilen sandukaya ilişkin her iki türbede yapılan incelemeler sırasında bahsi geçen çinilere rastlanmamıştır. ney ve Yetkin'in bahsettiği inili sandukanın bir tane oluşu çalışma konumuz olan Terzi Köyü'ndeki Adil Bey Türbesi sandukasının özgününde inili olabileceğini akla getirmektedir. Ancak sandukanın kasıtlı tahribata uğraması ve birden fazla onarım görerek tamamıyla zgnn kaybetmesinden dolayı gerçek anlaşılamayacaktır (ney, 1989: 41; ney, 1976: 61; Yetkin, 1986: 144).

⁶ Terzi Köyü imamı Mehmet Cinci, Köy Azası Mehmet Karasu ve köy sakini Musa Karasu'ya yardımlarından ve vermiş oldukları bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

⁷ ifti yayınında caminin günümüze ulaşan halinin son yüzyıl başlarında veya biraz daha erken dönemlerde aşaptan yapılmış olduğunu ve 1995 itibariyle çok harap durumda olduğunu bildirmektedir.

Görüşmelerde, eskiden türbe bitişiğindeki caminin ahşap tavanlı düz çatı ile örtülü olduğu ve çok harap durumda olduğu için yenisinin yapılmasının köylüler tarafından talep edildiği öğrenilmiştir. Ayrıca tam olarak bilinmeyen bir tarihte türbe bitişiğinde bulunan caminin yıkıldığı, cami ve türbenin nitelikli ahşap kapılarının⁸ çalındığı, sandukanın defneciler tarafından tahrip edildiği öğrenilmiştir. Yine bu görüşmelerde 1997 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında türbe duvarlarının, tahrip edilen sandukaların ve sanduka örtülerinin yenilendiği, üst örtüye kurşun kaplama külah eklendiği öğrenilmiştir.

Türbenin restorasyonuna ilişkin 1952 yılına ait bir yayında türbenin asli örtüsünün ahşap çatılı olduğu (Gökoğlu, 1952: 286) ve 1977 yılına ait bir tez çalışmasında ise yine türbenin mevcut durumu itibarıyla asli halinden eser kalmayacak şekilde restore edilerek yepyeni bir görünüme sahip olduğu vurgulanmaktadır (Cöngeloğlu, 1977: 27)⁹.

Sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda; türbe bitişiğindeki caminin yüzyılın başında yapıldığı düşünüldüğünde (Çiftçi, 1995:153), plan itibarıyla Selçuklu dönemi sultan türbelerinin çok benzeri olan türbenin aslında külah örtülü olabileceği, cami yapımı sırasında belki de harap durumda olan üst örtünün kaldırılarak camiye birleştirildiği, caminin yıkıldığı zamana kadar düz çatılı ve camiye bitişik olduğu, cami yıkılınca aslına uygun olarak sekizgen planlı külahın (1980 onarımında) eklenmiş olduğu, son olarak 1997 onarımında ise kurşunları yenilendiği anlaşılmaktadır.

Edinilen bilgiler mevcut durumla birlikte değerlendirildiğinde, geçirdiği değişim ve müdahaleler ile Adil Bey Türbesi'nin plan ve hacim bütünlüğünü koruduğu; örgü ve malzemede özgün halini büyük ölçüde kaybettiği söylenebilir. "Bozulmalara yol açan yağış, rüzgâr, sıcaklık, nem, bitki gelişimi, doğal ve iklimsel faktörler yanında; hatalı onarımlar ve bakımsızlık gibi insanı faktörler de yapı malzemeleri üzerinde aşındırıcı, tahrip edici ve /veya bozulmaları arttırıcı rol oynadığı" anlaşılmaktadır (Şener, 2014: 980).

İncelemelerimize göre, türbede var olan bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar ve taş-örgü bozulmaları olarak sınıflandırmak mümkündür;

⁸ Terzi Köyü Adil Bey Camii orijinal kapısının bir fotoğrafı için bkz., "Nezihat Serin, Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri, (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2018, 161.

⁹ Konumuza ilişkin ulaşılabilen kaynak Oktay Aslanapa'nın danışmanlığında İstanbul Üniversitesi'nde yapılan bir tez çalışması olduğu bilgisi yer almaktadır.

2.1. Onarım ve Diğer M¼dahalelerden Meydana Gelen Bozulmalar

Bozulma tipleri belirli başlıklar altında incelenebilir.

2.1.1. Örg¼ Yenilemeleri

T¼rbede yapılan gözlemler sırasında kaide/mumyalık bölüm¼ örg¼sünde renk, derz dolguları, işçilik, doku ve yıpranma özelliklerine göre taşlarının daha eski olduğu tespit edilebilmektedir; ancak yapının özg¼n haline ait olup olmadığı net olarak anlaşılamamıştır. Gövdede ise örg¼deki taşların tamamına yakının değişmiş olduğu söylenebilir. Tuğla malzemede mumyalık/kaide bölüm¼nde yer alan tuğlaların (tuğla örg¼n¼n¼) renk, ölç¼, işçilik ve aşınma özellikleriyle daha eski oldukları anlaşılmış; ancak özg¼n olup olmadığı tespit edilememiştir. Sekizgen planlı gövdenin almaşık örg¼sünde kullanılan tuğlaların ise tamamına yakınının bahsi geçen özelliklerde farklılık göstermesinden dolayı yenilediği söylenebilir (Resim. 3).

Buna göre kaideye, (onarım sırasında muhtemelen daha sağlam durumunu koruyan) duvar örg¼s¼n¼n bazı taş ve derz dolgu onarımları ile sınırlı kaldığı, daha çok tahrip olan gövdede ise ç¼r¼tme teknięiyle¹⁰ malzemenin büyük oranda alınarak örg¼n¼n yenilediği söylenebilir.

2.1.2. Hatalı Derz Dolguları

T¼rbenin gövde bölüm¼nde beden duvarlarında yapılan onarımlar esnasında yenilenen derz dolgu uygulamaları, özensiz bir uygulamayla düzensiz ölç¼lerde, örg¼ birim malzeme ile hem yüzey seviyesinde ve hatta yüzeye taşırılarak gerçeleştirilmiştir. Yapılan uygulama yapının kesme ve moloz taş malzeme ölç¼lerinin yanlış algılanmasına neden olmaktadır (Resim. 4).

2.1.3. Çimentolu Harç Sıva Uygulaması

Mumyalık giriş açıklığı etrafında kalan (muhtemelen yeni kapının monte işlemleri esnasında yapılan) bölüm¼de daha açık gör¼lmekle birlikte, beden duvarlarında izlenebildiği gibi çimentolu harç kullanımı söz konusudur.

Ayrıca mumyalık mekânında beşik tonoz ört¼s¼ tamamen çimento karışımlı harç malzeme kullanılarak sıvanmıştır. Sıva

¹⁰ Ç¼r¼tme: Kâgir yapılarda aşınmış durumdaki taşları bulunduğu yerden çıkararak yerine yeni taşın konulması işlemi. 2. Ahşap malzemenin çalışmasını azaltmak amacıyla üzerinde ince paralel yarıklar açma işlemi (<https://www.eski-eser.com/restorasyon-temel-kavramlari-sozlugu/>).

uygulaması yan duvarlara kadar inmektedir (Resim. 5). Sıva uygulamasının benzer şekilde günümüzde üzeri badana/boya ile kaplı olduğu için tespit edilemeyen türbe mekânı için de benzer şekilde yapıldığı söylenebilir. Sıvada görülen mevcut çatlaklar bu düşüncemizi destekler niteliktedir (Resim. 6). Çimento katkılı harç malzeme “son dönemlerde yapılan tüm duvar örgü onarımlarında kullanılmış” (Şener, 2014: 890) olup “yoğun tuz içeriği, geçirimsizliği ve düşük genleşme özellikleriyle çimento, özgün malzemeler üzerinde bozulma sürecini hızlandırıcı rol oynamaktadır. Kimyasal ve fiziksel özellikleri bakımından geleneksel yapı malzemeleriyle ısı, nem ve çeşitli hava koşullarına karşı tamamen farklı çalışan bu malzeme gerek renk ve doku benzerliği gerekse estetik bütünlük bakımından da büyük bir uyumsuzluk sergilemektedir” (Eskici, 2007: 72).

2.1.4. Kasıtlı Tahripten (Vandalizm) Kaynaklı Bozulmalar¹¹

Kaynaklarda “Adil Bey Türbesi sandukalarının Hatun Sultan Türbesi ve İsmail Bey Türbesi’ndekiler ile birebir aynı özellikte” ve enli tuğla malzemeden kaideli olarak yapıldığı bildirilirken (Gökoğlu, 1952: 286), diğer bir kaynakta sandukanın kesme taştan yapılmış olduğu (Çiftçi, 2018: 254) aktarılmaktadır. Köy halkının verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere mevcut sandukanın mozaik beton malzemeden yenilenmiş olmasıyla türbenin definciler tarafından ciddi ölçüde tahrip edildiği anlaşılmaktadır (Resim. 7).

2.2. Taş-Örgü Bozulmaları

Bozulma tipleri belirli başlıklar altında incelenebilir.

2.2.1. Parça Kaybı ve Aşınma-Ufalanma

Parça kaybı; “Fiziksel bir etki ya da kırılmaya bağlı olarak malzeme bütünlüğünde meydana gelen eksilmelerdir” (Eskici, vd. 2006: 171). Aşınma-ufalanma ise; “Nem-tuz çıkışlarına bağlı olarak mikro basınçlarla meydana gelen yıpranma- yüzey kayıpları”(Şener, vd. 2013: 52) olarak tanımlanabilir. Bu bozulmalar, türbenin derz dolgu boşalması ve derz açılmasının daha fazla görüldüğü özellikle kaide kısmında yoğunlaşmaktadır. Kaidenin batı, kuzey ve güney cephelerinin toprak zemine yakın örgü bölümlerinde yer alan taş malzemedeki kayıplar; yağışlar ve zemin suyu emilimiyle başlayan, devamında tuz çıkışları ve don oluşumlarının yarattığı mekanik

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Ahunbay, 2009: 38-58

baskılarla oluşan ufalanmalarla meydana gelen yüzey, kenar ve köşe kayıpları şeklinde izlenebilmektedir (Resim. 8).

2.2.2. Derz Boşalması

Kaidedeki taş örgüde daha yoğun olmakla birlikte, gövdenin almaşık (taş-tuğla) örgüsünde de yer yer izlenebildiği gibi derz dolgusunu oluşturan harçlarda (parça kaybı ve ufalanmada açıklanan nedenlerle) ufalanmayla başlayarak ilerleyen kayıplar ve boşalma oluşumları görölmektedir. Bozulma sonucu kaide örgüsünde “örgüde derz açılması” adı verilen ve örgünün giderek dağılmasıyla sonuçlanacak bir bozulmaya meydana gelmiştir. (Resim. 9).

2.2.3. Yüzeysel Birikim(kirlilik)¹²

“Çevre ve iklim şartlarına açık taş malzemelerde, yüzeye az ya da çok bitişen/yapışan kirlilik” olarak tanımlanan (şener, 2014: 981) bozulma türü, yapıda toprak zemine yakın kaidenin tüm cephelerinde, merdiveni oluşturan taşlarda ve kaidenin gövdeden çıkıntı yapan köşelikler üzerinde kalan kaplama taşlarında yoğunlaşan yüzeysel birikim (kirlilik) şeklinde izlenmektedir.

Yüzeysel kirlilik, görünümü etkileyen estetik sorun gibi algılansa da aslında tuz birikimi, ufalanma ve yapraklaşma gibi farklı yeni bozulmalara yol açan bir faktördür. Çünkü mikrobiyolojik patina/tabaka oluşumları yüzeyde gözeneklere nüfuz ederek yağış suyunun ve nemin tutulmasına ve ardından gelişen don olaylarıyla meydana gelen genleşme ve basınç sonucunda da bozulmalara neden olmaktadır (şener, 2014: 981).

2.2.4. Bitkisel Geliřim¹³

Rüzgârla taşınma yoluyla yapı üzerinde uygun ortam bularak yerleşen bitki tohumlarının gelişmesiyle meydana gelen bozulmalar olarak tanımlanır. Duvar örgü boşluklarında gelişen bitki kök ve gövdeleri; derz harçlarının, örgü kaplamalarının ve iç dolguların dökülmesine sebep olarak bozulmayı hızlandırır (şener, 2014: 983). Türbede yoğun olarak kaidede, derz dolguları boşalan alanlarda (Resim. 11), örgüdeki toprak birikimine bağlı bitkisel gelişim görölmektedir. Bozulma türü estetik bir sorun olduğu kadar köklerin gelişmesi ve oluşturacağı baskılarla da örgünün dağılmasına varan sonuçlara yol açabilen korunma riski oluşturmaktadır.

¹² Geniş bilgi için bkz. Caneva-Nugari, 1991: s.94-98

¹³ Geniş bilgi için bkz. Küçükkaya, 2004: s.89, Caneva-Nugari, 1991: s.99-101

2.2.5. Nem Sorunu¹⁴

“Nem, yağış ve zemin suyunun temelden veya örgü üzeri boşluklardan emilmesi ve gözenekli yapı dolayısıyla örgü malzemelerinde dolaşımı olarak tanımlanır” (Şener, 2014: 982). Türbenin toprak zemine yakın kaide kısmı örgüsünde renk değişimiyle izlenen su emilimi diğer tüm bozulmalar için önemli bir korunma riski oluşturmaktadır. Nitekim bu sorun, tuz ve don olaylarıyla ufalanma, aşınma, parça kaybı gibi bozulmalara sebep olduğu kadar, bitkisel ve mikrobiyolojik gelişim gibi bozulmaların kaynağını oluşturmaktadır (Resim. 12).

3. Adil Bey Türbesi'nin Mevcut Durumunun Modern Restorasyon İlkeleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi

Adil Bey Türbesi'ndeki müdahaleleri restorasyon ilkeleri açısından değerlendirecek olursak;

1. Türbe'nin günümüze ulaşmasını sağlayan müdahaleler, aynı zamanda yapının özgün halinin büyük oranda değişmesine ve bozulmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda yapılan müdahalelerin, mevcudu korumaktan öte yenilemeyi ön plana alan niteliksiz uygulamalara dönüşerek bir bakıma “kimliksizleştirme” özelliğine kavuştuğu söylenebilir.
2. Yapının geçirdiği birçok müdahale ve onarım sonunda mevcut durum itibarıyla varlığı ortaya konulan sorunlar ve bozulmalar, türbenin yeniden onarıma ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum, sorunların tespiti ve müdahale kararlarının yetersiz veya etkisiz olduğu; yani koruma ve onarımda “korumayı ön plana alan bütüncül yaklaşımdan”(Şener, 2009: 874) uzak kalındığını göstermektedir. Bütüncül yaklaşımdan kasıt, yapının aslına uygun halinin korunması amacıyla, sorunların bütünüyle tespit edilmesi, tam teşhisin oluşturulması ve tedavinin de bütün sorunları kapsayacak biçimde uygulanması temeline dayanır.
3. İncelemeler sonucu özgün türbe külahının, bitişiğindeki cami ile birleştirildiği sırada kaldırılarak düz dam örtü ile kaplandığı, caminin yıkılması sonrasında ise tekrar külah örtünün eklendiği anlaşılmaktadır. Bu durum müdahalelerin koruma fikrinden uzak ihtiyacı karşılaması amacıyla gerçekleştirildiğini, Anadolu'daki birçok kültür varlığında karşılaşıldığı gibi, yapılan müdahalelerin çoğunlukla uzman

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Küçükkaya, 2004: s.60-67, Torraca, 1988: s.1-32.

kişilerce yapılmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım geriye d6n6řu olmayan bozulmalar ve kayıplarla sonuçlanmaktadır.

4. Defineciler tarafından yapıya verilen kasti zarar (Vandalizm) yapının bozulmasına aynı Şekilde hizmet etmiştir. Bu durum K6lt6r Varlığı'nın tanınmasındaki bilinç ve eğitim sorunlarını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Adil Bey T6rbesi, yaklaşık olarak 650 yıllık geçmişe sahip olup Candaroğulları Devri tarihi ve dini mimarisini belgeleyen 6nemli bir k6lt6r-sanat varlığıdır. T6rbe yapısı zaman içinde g6r6len farklı etkenlere bağlı olarak bozulmaya ve değişime uğramış, onarıma ihtiyaç duymuş ve m6dahale g6rmuşt6r.

Yapının asli durumuna g6re meydana gelen bozulmaları ve bozulmalara sebep olan etkenleri, tarihi s6rete gerçekleşen doğa olayları, iklim ve zaman etkisi, onarım uygulamaları ve onarımlarda kullanılan malzemeler, yapılardaki 6st 6rt6 ve drenaj sorunları, farklı amaçlar için kullanım ve devamında gerek g6r6len değişiklikler, k6t6 kullanım ve bakım, kasti zarar (Vandalizm) Şeklinde sıralanabilir. Sıralanan t6m bu bozulma sebeplerinden en dikkat çekeni -en 6nlenebilir olanı-, yapılan onarımlar ve kasti zarar (Vandalizm) olduğu muhakkaktır. Zira tarihi s6re içinde t6rbeye y6nelik yapılan koruma uygulamaları modern restorasyon ilkelerinden uzaklaşan y6n6yle dikkat çekmektedir. Uygulamaların “koruma” merkezli değil daha çok ihtiyaç gidermeye y6nelik amaçlar doğrultusunda yapıldığı ve uygulayıcılarının da uzman olmadığı sonuçlardan anlaşılmaktadır. Kasti zararlar da bozulmalara aynı y6nde hizmet etmiştir. Hatırlatmak isteriz ki, Adil Bey T6rbesi 6zeline tespit edilen mevcut sorunlar, m6dahalelerin “Nasıl yapıldığı?” ve “Nasıl yapılması gerektiği?” konusu kadar “K6lt6r Varlıkları'nın neden koruma-onarıma ihtiyaç duyar hale geldikleri?” konusunu da dikkatle g6zden geçirmemizi gerektirmektedir.

Resimler

Resim.1: Adil Bey T6rbesi

Resim.2: Karanlık T6rbe

Resim.3- 4: Yenilenen taş-tuğla ve beton harç kullanımı

Resim.5: Beton harç ile sıvama

Resim.6: Sıva çatlakları

Resim.7: Kasıtlı tahribat sonrasında günümüz sandukası

Resim.8: Malzeme-parça kaybı, aşınma-ufalanma

Resim.9: Derz boşalması

Resim.10: Yüzeysel birikim(kirlilik)

Resim.11- 12: Bitkisel oluşum

Resim.13-14: Nem çıkışları

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (5. Baskı)*. İstanbul: Yem Yayın.
- Asatekin, N., G., (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız. Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Caneva, G., N., M., P., and Salvadori, (1991), *Biology In The Conservation Of Works Of Art*, Rome: ICCOM, pp.89-91.
- Eskici, B., Akyol, A., A., Kadioğlu, Y., K., (2006). Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.46, s. 165-188.
- Eskici, B., Akyol, A., A., Kadioğlu, Y., K., (2008), Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Yapı Malzemeleri, Buralarda Görülen Bozulmalar Ve Çözüm Önerileri. 23. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösim Basımevi.
- Cöngeloğlu, Y. (1977). *Kastamonu ve Çevresi Türbeleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat tarihi Bölümü, Türk Sanatı Kürsüsü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul:
- Çiftçi, F. (1995). *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*. Ankara:
- Çiftçi, F. (2018). *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri-I*. Kastamonu:
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam, ve Civarı Gayri Menkul Eski Esreleri ve Arkeolojisi*. Kastamonu.
- İbret, Ü., Aydınözü, D., Uğurlu, M., (2015), Kastamonu Şehrinde Kültür Ve İnanç Turizmi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, S.32, s.239-269, Temmuz, İstanbul:
- Küçükaya, A., G., (2004). *Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri*. İstanbul:
- Koç, İ., Asar, H., (2017). Tarihi Kastamonu Şehiriçi Hanlarının Ticari Ve Kültürel Fonksiyonlar Bağlamında Değerlendirilmesi. *ARTIUM*, Cilt 5, Sayı 1, s.1-13.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, İstanbul: Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A. Ş. Yayınları.
- Öney, G. (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basım Evi.

- Serin, N. (2018). *Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta:
- Şener, Y., S., (2009). Mozaiklerin korunmasında Temel Kriterler. *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu*. Tam Metin içinde (s. 873-882), Bursa:
- Şener, Y. S., Şahin, D., (2013). Bursa Orhan Gazi Türbesi: Opus Sectile Taban Döşemesi, Mevcut Korunma Durumu ve Restorasyona Yönelik Öneriler. *JMR, Uludağ Universty Journal Of Mosaic Reserarch*, Volume:6, p.45-57, Turkey.
- Şener, Y., S., (2014). Ani Şehir Surları, Koruna Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler. *Turkish Studies, İnternational For The Languages, Literature Abd History Of Turkish Or Turkic*, Volume: 9/10, p. 977-990, Ankara.
- Turizm Envanterleri*, (1964). Karadeniz Bölgesi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turizm Genel Müdürlüğü, Etüt ve Planlama Dairesi.
- Torraca, C. (1988). Porous Bulding Materials, Materials Sciens For Architectural Conservations, 3th Edition, *ICCROM*.
- Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- kastamonu.ktb.gov.tr/ [Erişim Tarihi: 01.07.2019]
- <https://www.kuzka.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 01.07.2019]
- <https://www.eski-eser.com/restorasyon-temel-kavramlari-sozlugu/> [Erişim Tarihi: 16.07.2019]